

УДК 11:378(477)

С 41

Микола СИЧ

ПОТРЕБА В ТВОРЧОСТІ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Одним із найменш досліджених аспектів людської творчості є проблема її джерел і спонукальних причин. Автор вважає, що рушійною силою творчої діяльності людини є глибинна, цілісно-інтегративна потреба в творчості. В статті ставиться питання про єдність суспільних і індивідуально-особистісних чинників цілісної творчої діяльності, які проявляють себе у формі потреби в творчості. Стаття включає бачення проблеми потреби в творчості зарубіжними і вітчизняними авторами.

Ключові слова: творчість, суспільство, потреби, потреба в творчості, самоактуалізація.

Україна як незалежна держава виходить на принципово новий рівень розвитку і суспільно-економічних реформ. До людей повертається усвідомлення необхідності формування духовної основи життя, ствердження цінностей свободи, підприємливості, новаторства. У суспільстві виникає актуальна потреба в творчості. Ця спрямованість розвитку нашої держави співпадає з глобальними змінами у сучасному світі, у якому зараз, за висловом А.Маслоу, “креативність стає питанням національної і міжнародної політики”. Бо є “безпосередня необхідність, з якою зіштовхується будь-яка життєздатна політична, соціальна або економічна система, – необхідно мати більше творчих людей” [10, 98]. Це не так давно підтвердив міжнародний економічний форум у Давосі (2006), який відбувся під красномовним і новаторським гаслом “креативного імперативу”. Глава Microsoft Білл Гейтс, один із найбільш креативних і ініціативних підприємців сучасного світу, виступив на цьому

© Сич Микола, 2011

щорічному форумі з пропозицією створити нову форму глобального капіталізму, яку він назвав “креативним капіталізмом”.

У США виявлення і виховання творчих особистостей ще півстоліття тому постало проблемою загальнонаціонального значення, оскільки, як зазначав К.Тейлор, “творча діяльність впливає не тільки на науковий прогрес, але й на все суспільство уцілому, а ті держави, які зуміють найкраще пізнати, якими є творчі особистості, розвивати їх і створити для них найсприятливіші умови, будуть мати значні переваги” [18, 10]. У XXI ст. для всього світу творчість постає, висловлюючись терміном А.Печчеї, найголовнішою людською якістю. Об’єктивна закономірність розвитку людства полягає у тому, що у постіндустріальному інформаційному суспільстві значно зростає соціальна потреба в творчих, ініціативних, самореалізованих особистостях. Якщо за давніх часів таких особистостей були одиниці, то нині їх потрібно мільйони. Вкладання у розвиток людини стають економічно найбільш ефективними. Останніми десятиліттями в суспільстві швидко зростає інтерес до методів, які стимулюють творчий потенціал його членів, та до й самого феномена творчої мотивації. Тому однією із найбільш важливих філософських проблем сучасності, на нашу думку, є вирішення питання про джерела і рушійні сили творчої діяльності людини з метою практичного підвищення ефективності творчого потенціалу суспільства у перспективі творення нової “креативної цивілізації” (О.Лоцилін).

Ставлячи питання про природу творчості і сутність творчої мотивації, ми виходили з того, що найпершою умовою для досягнення успіху у будь-якій галузі суспільно-практичної діяльності є наукове знання про реальні потреби людини як соціального суб’єкта цієї діяльності. Ще давньогрецький мислитель Платон, обмірковуючи питання про те, що являється базисом суспільного існування людей, впевнено вказував на їх потреби. “Розпочнімо в думках побудову держави від самого початку. Адже, очевидно, що її створять наші потреби”, – вказував він у добре відомому творі “Держава” [15, 54]. Не можна також не погодитися з іншим відомим висловлюванням одного із класиків європейського просвітництва про те, що породження нової потреби є першим історичним актом суспільної людини. Виникнення нової потреби, або системи нових потреб завжди є

важливою сходиною суспільно-історичного поступу людства. При цьому продукування такого нового базового елементу людського буття, яким є нова потреба людини, водночас є найскладнішим творчим актом, що супроводжує процес розгортання людської сутності. Формування і подальший розвиток нових людських потреб і є первинною творчістю людини, творчістю як такою, творчістю “у чистому вигляді”. Саме тут, в основі соціального і історичного буття людини перша людська потреба і перший акт творчості співпадають і стають нероздільними по суті.

Міркуючи над цим, ми дійшли висновку про існування у людини особливої потреби, яка є глибинним джерелом процесу виникнення інших потреб – *потреби у розвитку самих потреб*. Така потреба є виключно творчою за своїм характером, бо її реалізація кардинальним чином оновлює світ людського буття і вона може бути задоволена, у свою чергу, тільки в процесі творчості. Глобальний суспільно-історичний процес творення нових потреб має своєю рушійною силою загальнолюдську *потребу в творчості*. Саме тут, на перетині двох важливих сфер людського існування, які характеризують собою глибинну сутність людського буття – кола потреб і творчої діяльності – можливо, на нашу думку, знайти нові, оригінальні відповіді на питання, що досі були лише царинною втаємниченості і містики.

Термін “потреба в творчості” донині ще не має чітко визначеного змісту і не є строго науковою категорією. Але відповідне поняття часто трапляється у філософських текстах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. У багатьох наукових працях можна знайти посилання на специфічний соціально-особистісний феномен потреби у творчості. Так, у “Філософському енциклопедичному словнику” відомий російський соціальний філософ В.Ядов зазначає: “Потреби особистості утворюють своєрідну ієрархію, у основі якої знаходяться вітальні потреби, а наступні її рівні складають соціальні потреби, вищим проявом яких є потреби в самореалізації, самоствердженні, тобто в творчій діяльності” [20, 518]. Схоже висловлюється з цього питання Ю.Гусев: “Система потреб винятково складна й різноманітна, однак особливе місце у цій системі займає потреба в творчості, яка є родовою властивістю людини” [6, 89].

Потребу в творчості як елемент мотиваційної структури особистості виділяє російський спеціаліст Є.Льїн [7, 42]. На психолого-педагогічні аспекти необхідності “формування потреби в творчості” в процесі соціалізації та особистісного становлення людини вказує С.Подмазін [16, 175]. Формування “потреби в творчості в колективній трудовій діяльності” досліджує В.Андреев [1, 78]. Безпосередній зв’язок потреби в творчості з соціальною природою творчої діяльності констатує В.Пекеліс, вказуючи, що “у істинних творців існує “первинна”, так би мовити інстинктивна потреба в творчості”. При цьому, на його думку, “специфіка людської потреби (зокрема, в творчості) визначається соціальною природою діяльності людини” [14, 325]. Поняття потреби в творчості використовується багатьма зарубіжними авторами, такими як Г.Адлер, Г.Башляр, Е.Боно, Б.Каверін, О.Лоцилін, Г.Мошкова, Н.Французова та ін.

Відомий український психолог і філософ В.Роменець основним мотивом творчої самореалізації називає “порівняння до творчості” [19, 12]. Про “домінанту творчої потреби, котра підкоряє собі усю ієрархію мотивів”, та про “перетворення творчої потреби на цінність, яка визначає весь життєвий шлях особи” говорить сучасна українська дослідниця Г.Білова [3, 7]. Питання про потребу в творчості як джерело творчої діяльності людини в сучасній вітчизняній філософії ставиться у працях О.Клепікова, В.Клименка, І.Кучерявого, Б.Новікова, О.Чаплигіна та ін. При цьому підкреслюються як соціальні, так і особистісні виміри творчої діяльності людини.

Проблема витоків творчості як предмет теоретичного пізнання має багато рівнів дослідження. Вона може бути поставлена у онтологічному, антропологічному, соціально-філософському, філософсько-психологічному та інших аспектах. Але всі ці плани дослідження мають мати системний характер. На часі – створення єдиної теорії творчості, становлення її як науки. Головним предметом такої науки є соціальний суб’єкт, людина, а людина у своїй діяльності завжди спричинена потребами. Тому, нам уявляється, що постановка питання про витоки творчої діяльності, які реалізують себе у формі потреби в творчості, є принципово важливою, базовою для формування цілісного комплексу знань про творчість у формі єдиної науки.

Побудова завершеної теорії творчості має починатися із виявлення глибинної мотивації, яка слугує початком будь-якої творчої діяльності. Так зробив П.Енгельмейер, коли виділив “бажання” творчості як перший елемент свого “триакту” [22]. Але у своєму визначенні творчості він був схильним бачити, у першу чергу, індивідуально-психологічні чинники. Сьогодні вже зрозуміло, що творчість, будучи основоположним соціальним феноменом, спричиняється не тільки індивідуальними, суб’єктивними потребами творця, а й всезагальною потребою конкретного соціуму у творчості, творчих особистостях і творчих продуктах. Таким чином, ми маємо намір більш повно розкрити і підкреслити соціальну природу творчої діяльності.

Потреба людини в творчості – це питання, на яке дуже рідко звертають увагу дослідники, підкреслює Б.Новіков. Але, між тим, “творчість – найважливіша і основна потреба людини” [13, 79]. Тому, на наше переконання, є всі підстави для того, щоб явище і поняття потреби в творчості як соціально-особистісного феномена людського буття у подальшому стало окремим предметом дослідження. Важливим моментом питання про потребу в творчості також є те, що це питання повинно бути вирішене, передусім, філософськими засобами. Тобто ця проблема є проблемою методологічною для всієї сукупності конкретних наук, які всебічно вивчають мотивацію і рушійні сили творчої діяльності людини і суспільства. На сучасному етапі становлення знань про творчість, на нашу думку, є нагальна необхідність провести системне дослідження такого соціально-особистісного феномена як потреба людини і суспільства в творчості. Обґрунтувати це положення і є метою нашої статті.

Найбільш прийнятною, на наш погляд, робочою дефініцією творчості є визначення її в найширшому смислі слова як *активної взаємодії суб’єкта з об’єктом, у ході якої суб’єкт як особистість цілеспрямовано змінює навколишній світ, при цьому пізнаючи і вдосконалюючи себе і побіжно створюючи нове, соціально значиме і потрібне суспільству у відповідності з вимогами об’єктивних закономірностей буття*. Творчість людини є універсально-перетворюючою, цілісною культурно-історичною самодіяльністю, у процесі якої здійснюється самопродукування і саморозвиток соціальних сил людини. Соціальна форма творчого буття суспільної людини, у свою чергу, глибоко

вкорінена у природну основу, має глибокі онтологічні передумови.

Думку про природно-космічні витoki творчості, висловлену ще К.Тимірязєвим, поділяло і нині поділяє багато дослідників. Як писав на початку ХХ ст. П.Енгельмейер, автор добре відомої “Теорії творчості”, “творчість людини є тільки продовженням творчості природи... обидва вони утворюють один ряд, що не переривається ніколи” [22, 1]. Сучасний російський філософ І.Фролов стверджує, що “прагнення до пізнання й творчості запрограмовано в людині генетично, воно є результатом необоротного розвитку Всесвіту вцілому, розвитку Сонячної системи, Землі, еволюційного розвитку біосфери” [21, 283]. Подібну позицію також висловлюють українські дослідники В.Ніколько (творчість як процес оновлення матерії), В.Клименко (творчість як ноосферогенез) та ін. Але, на нашу думку, найбільш влучно в онтологічному плані проблему витоків творчості сформулював А.Бергсон: “Життєвий порив, про який ми говоримо, є по суті своєю потребою в творчості” [2, 246]. Правильно, що творча природа людини знаходить свій адекватний вияв у одній із найбільш значимих своїх потреб – потребі в творчості, яка є завершенням унікальної природної потуги – фундаментального “прагнення” природи до саморозвитку і самотворення. Але лише на соціальному рівні “життєвий порив” природи отримує остаточну форму свідомої потреби у творчості.

Ключовою, центральною ланкою у пізнанні джерел творчої діяльності людини є і залишається соціально-родова основа людського буття. Ця точка зору досить розповсюджена в середовищі дослідників творчості. Творчість вважається найбільш ефективною формою реалізації сутнісних сил людини і суспільства. Вона є універсальною формою буття людини і глибинний сенс творчості полягає у розвитку та самовдосконаленні роду “людина”, розвитку людської сутності, самопізнання та самореалізації людини як неповторної особистості у складі людського соціуму. У творчості цілком співпадають і утворюють продуктивну синергію обидва виміри людяності – суспільний і особистісний. Тому ми цілком згодні з Б.Новіковим, який зазначає, що “творчість – це найважливіша і найголовніша потреба людини”, але при цьому наголошує, що “творчість можлива лише в суспільстві і для суспільства” [12, 8].

”Творча активність соціальна у всіх відношеннях. Вона є суспільним продуктом, має суспільну природу і можлива тільки в суспільстві”, – пише Ю.А.Гусєв [6, 101]. “Творчість є способом, формою вирішення фундаментального протиріччя самої людської природи – його буття одночасно у якості емпіричної, природної і суспільної істоти”, – підкреслює В.І.Григор’єв [5, 191]. Лише точка зору на творчість як на безмежне поле розгортання родової сутності людини може служити відправним пунктом у філософському дослідженні творчості. Творчість виникла разом з суспільством, вона є природно-соціальним явищем, а тому немислима, неефективна та й просто непотрібна поза суспільством. Адаптація і виживання усамітненої людини значно ефективніші через інстинктивну поведінку, пасивне пристосування і репродуктивну діяльність. Творчість же є необхідністю, життєвою потребою і умовою існування людини як усупільненої істоти, тобто буття і ствердження людини в якості особистості.

Творчість водночас є важливою моральною категорією, бо творення нового і соціально значимого продукту – це завжди щирий і дуже часто безкоштовний дарунок людям і суспільству. Творчість завжди є покликанням і самовідданим служінням людству. На моральну складову творчості завжди звертав увагу В.Роменець. Творчість розкриває свою сутність і актуалізується тільки через суспільно-корисну творчу працю людини. Всі важливі складові творчого потенціалу особистості формуються в процесі соціалізації. Тому теоретично творчість може бути визначена тільки через розкриття її соціальної, родової природи. Це, у першу чергу, стосується мотивації творчої діяльності, і, як інтегративного виразника такої мотивації, – потреби в творчості.

Суб’єкт творчої діяльності, крім інших життєвих потреб, завжди має постійну потребу в творчості, яка стає реальним духовним ядром його особистості. І ця потреба виступає для нього як найбільш істотна, вона є найважливішим елементом сутнісних сил творця. Це та первинна причина, що змушує його здійснювати сам процес творчості. Кожна людина, яка здійснює творчу діяльність, саме у цій формі прояву своєї творчої сили бачить найбільш важливий аспект свого людського існування, а іноді – і увесь сенс життя. Можна сказати, що у людини немає більш шляхетного заняття, яке виправдовувало б її існування на

землі, підтверджувало б високе звання людини і у той же час давало б їй найглибшу і найяскравішу насолоду життям, ніж творчість. Творчість, виступаючи головним сенсоутворюючим компонентом буття особистості, надає їй повноцінне переживання сенсу свого буття, іншими словами, робить її “справжньою”, дарує їй істинно людське життя.

Творча людина завжди перебуває у такому стані, який вимагає від неї постійно здійснювати творчу діяльність. І реалізація цієї діяльності якраз і виступає адекватною формою задоволення реальної потреби в творчості. При цьому мотивація процесу творчості формується на складному, особистісному рівні людського буття. Навіть у представників психологічної науки наразі нема єдиної точки зору на складні механізми стимулювання творчої діяльності. Достеменно відомо тільки одне – для нормального творчого функціонування необхідною і достатньою умовою є гарантія певного посереднього рівня матеріальної компенсації, що залежить від економічних можливостей конкретного історичного і соціокультурного середовища. Але посереднє не може бути гарантією високих досягнень! Вирішальну роль у стимуляції творчості, відіграють чинники, які стосуються переважно духовного і соціокультурного статусу особистості. Тому творці у більшості своїй здійснюють свою діяльність, у першу чергу, заради самої діяльності, заради творчості, на відміну від творчо безплідних індивідів, які під впливом перспективи більш високого рівня матеріального заохочення здатні миттєво підвищувати свою творчо-імітаційну активність.

Отже, *єдиним носієм потреби в творчості є людина як цілісний соціальний суб'єкт, діяльність якого спричинена переважно внутрішніми, духовними факторами і рушійними силами.* Зрозуміло, що іноді у певних конкретних умовах зовнішні матеріальні чинники можуть істотно впливати на продуктивність творчої діяльності, або ж, навпаки, можуть загальмувати її, але, взяті окремо від духовного ядра особистості, самі по собі вони не здатні сформувати достатню мотивацію творчості. Ефективність творчої самовіддачі значно зростає, коли у формі культурної парадигми, творчого імперативу соціальна потреба проникає у творчу свідомість людини у формі глибинної необхідності реалізувати свої сутнісні сили як творчої особистості.

Яскравим прикладом цього є надзвичайно високий соціальний статус науки і мистецтва у країнах Європи і США, який культивується у суспільній свідомості цих держав протягом багатьох століть. Потужний спалах суспільного запиту на творчість мав місце і в колишньому радянському суспільстві. Україна як сучасна держава повинна підтримати цю європейську традицію.

Як не дивно, але творчість стала об'єктом філософського аналізу не так давно, умовно кажучи, тільки наприкінці XIX – на початку XX ст. Поняття творчої мотивації увійшло в поле зору науки ще пізніше. Але в подальшому питома вага інтересу до творчої мотивації неухильно зростає. Одним із перших спробу поєднати соціальні і індивідуально-психологічні витoki і джерела творчості зробив автор концепції “нестандартного мислення” Е.Боно. Констатуючи, що в світі давно назріла необхідність у нових концепціях і методах керування державами, він говорив, що сучасна світова економічна система повинна бути заснована у першу чергу на діяльності “творчих корпорацій”. Найздібніші керівники, на його думку, повинні знати, що головна надія у конкурентному середовищі – творчий підхід, нестандартні ідеї. Е.Боно писав: “У суспільстві зростає прошарок людей, зайнятих у найрізноманітніших сферах діяльності, які усвідомлюють, що майбутнє має потребу у новому, кращому мисленні і *важливу роль у цьому має відіграти саме здатність і потреба в творчості* (курсив наш – М.С.)” [4, 8].

Е.Боно розглядає потребу в творчості у декількох аспектах: у теоретичному, що витікає з природи самого творчого мислення, і практичному, який обумовлений сферою втілення творчих ідей у суспільному житті. Підкреслюючи, що здатність людини до творчості визначається абсолютною математичною необхідністю, бо людське сприйняття завжди діє за принципом самоорганізованих інформаційних систем, він стверджує, що існує “абсолютна потреба в творчості у будь-якій системі, що самоорганізується, і взагалі у будь-якій системі, де нова інформація інтегрується у вже існуючу”. [4, 38] Соціальна потреба в творчості, на думку Е.Боно, тісно пов’язана з індивідуально-психологічною мотивацією суб’єкта творчості. “Творча мотивація дуже важлива, тому що більшість творчих людей черпають свої ідеї саме з цього джерела. Значна частина того, що називають творчим талантом, – ніщо інше як творча мотивація” [4, 74].

Значний внесок у вирішення проблеми творчої мотивації зробила гуманістична психологія ХХ ст. Свого роду програмна ідея гуманістичної психології щодо включення проблематики творчості в науку про людину була висловлена К.Роджерсом: “Я вважаю, що існує гостра соціальна потреба в творчості і творчих індивідах. Саме ця потреба виправдовує розробку теорії творчості – природи творчого акту, умов його здійснення і засобів, що сприяють його успішному розвитку. Така теорія може сприяти науковому пошуку” [17, 409]. Соціальній складовій людської креативності велику увагу приділяв і видатний американський психолог і філософ А.Маслоу. Для А.Маслоу творчість – це вищий і кінцевий рівень людської самоактуалізації, для нього “творча людина – це особливий тип людини, а не звичайна людина, що набула нових додаткових можливостей” [10, 75]. Творець – це “надзвичайний і повноважний представник людства”, бо творчість – це єдино можлива форма родового, суспільного життя самосвідомої людини.

Філософська концепція Маслоу полягає у тому, що для нього саме через індивідуальну, особистісну творчість реалізується потреба у розвитку і нескінченному існуванні суспільства в цілому. Кожна окрема особистість покликана для здійснення цієї потреби, бо людство отримує нескінченність свого творчого існування тільки через особистісний спосіб буття. Тому розгляд творчої особистості відокремлено від родового, історичного життя людини залишає багато питань, незрозумілих по суті. У той час, як суспільна потреба в творчості виражає сутність і динаміку суспільного розвитку, сутнісні сили і розвиток особистості можуть бути охарактеризовані тим же терміном: потреба в творчості є характеристикою глибинного стану людської сутності, здатності людини до саморозвитку і самовдосконалення.

Маслоу писав, що коли хтось робить відкриття, то це не є індивідуальною приватною справою окремої людини, “це є продуктом соціального інституту, соціального співробітництва”. Він поділяв усі суспільства на такі, що сприяють, або ж, навпаки, заважають і чинять супротив творчій самоактуалізації індивідів. З погляду гуманістичної психології, гуманізація соціальних інститутів і особистісне зростання і вдосконалення – це процеси, які взаємно обумовлюють один одного. “Гарним людським екземплярам потрібно, звичайно, гарне суспільство для свого

росту... Гарне те суспільство, що сприяє найбільш повному розвитку людських потенцій, найбільш повному ступеню людяності” [10, 16].

Без загальних сприятливих соціальних умов, у недосконалому суспільстві (в загальносистемному сенсі цього терміна) креативність менш вірогідна, або й неможлива взагалі. Навіть найдосконаліші індивіди, вважав А.Маслоу, опинившись у несприятливих соціальних або інституціональних обставинах, будуть поводитися не найкращим чином. І, навпаки, можна створити такі соціальні інститути, що обов’язково будуть заохочувати творчу синергію між людьми. Мова йде про суспільства, які потребують креативності, потребують розвитку творчих особистостей, створюють потужне мотиваційне поле для індивідуальної творчості.

А.Маслоу намагався подолати традиційну для науки ХХ ст. вузьку психологізацію феномена творчості, увівши термін “самоактуалізуючої творчості”, через яку гармонізуються і отожднюються поняття творчості і здоров’я (у тому числі – соціального здоров’я) як норми людського життя. Будуючи відому ієрархію людських потреб, А.Маслоу як найвищу потребу людини виділяє потребу в самоактуалізації, але в якості своєрідного ядра самоактуалізації він виокремлює так звану “самоактуалізуючу творчість”, яка проявляється у творчому житті, творчому відношенні до світу і, власне, у творчій особистості. “Самоактуалізуючу творчість складно визначити, – пише А.Маслоу, – ...самоактуалізуюча творчість майже синонімічна, або є... визначальною характеристикою людської суті” [11, 16]. Для Маслоу, особливо у пізній період його наукової діяльності, поняття креативності, творчої спрямованості у широкому розумінні цього терміна і поняття людської здорової і повноцінної самоактуалізації сходяться все ближче й ближче, майже повністю співпадаючи по суті.

Креативність як психологічне визначення творчої природи людини не вичерпується тільки її предметно-перетворюючою діяльністю. Тому А. Маслоу вводить поняття вторинної і первинної креативності. Вторинна креативність пов’язана з предметним результатом творчості. Первинна ж креативність є загальною родовою ознакою людської природи. А.Маслоу теж вказує на складність, з якою стикається таке поглиблення пред-

мета дослідження. “Ми не тільки нічого не знаємо про природу креативності, але й боїмося дізнаватися. Ми противимося її пізнанню... У даному випадку я маю на увазі не вторинну, а первинну креативність, - ту креативність, джерела якої знаходяться в глибині особистості” [9, 94]. Зауважимо, що визначення первинної креативності, на нашу думку, так чи інакше виходить за рамки виключно індивідуально-тілесного існування людини і стосується передусім її родової суті, тобто її суспільно-колективного буття.

Філософська традиція стверджує, що внутрішня глибина особистості є місцем зустрічі з іншою особистістю, а відкритість у світ особистостей є унікальною можливістю для ствердження цінностей буття. А саме Б-цінності як такі в системі А.Маслоу і є основою для самоактуалізації. Тобто буття іншої особистості і є первинною умовою кожного окремого творчого людського існування (що переконливо показано, наприклад, Г.Батищевим). Творчість – це гранична самовіддача, служіння, відчайдушний прорив у майбутнє, у трансцендентний світ існування інших людей. Тому у даному випадку “глибина особистості”, за А.Маслоу, – це і є індивідуально-родова сутність людини як осередка буттєвості. Тому *первинна креативність* пов’язана з джерелом творчості, родовою глибиною особистості і проявляє себе, поряд з іншим, постійною і нагальною потребою в творчості, яка, таким чином, стає ядром і основою більш широкої за своїм змістом потреби в самоактуалізації.

”Самоактуалізуюча творчість” продукується особистістю, “випромінюється” нею як сонячне світло, робить життя повноцінним і сповненим здоров’я. Тому творчість є “буттєвою цінністю”, або “Б-цінністю” і найважливішою метапотребною людини (бо всі “буттєві цінності” є метапотребами). Самоактуалізовані, тобто творчі особистості за визначенням уже досягли достатнього рівня задоволення своїх базових потреб. Надалі ними буде рухати мотивація більш високого рівня, яку й треба виділити окремо як “метамотивацію”. Тому люди, які змогли самоактуалізуватися у житті, переважно не стільки мотивовані (базовими потребами), скільки метамотивовані (метапотребами, або “Б-цінностями”). Зазначимо, що дослідження А.Маслоу феномена метамотивації як джерела самоактуалізуючої творчості збігаються, по суті, з нашим ба-

ченням у такій метамотивації більш широкого і теоретично узагальненого поняття *потреби в творчості*.

Найбільш очевидним доказом існування потреби є момент її задоволення, який обов'язково супроводжується певним емоційним станом. Не існує людських потреб, які б не викликали певного чуттєво-емоційного задоволення. І навпаки, якщо є чуттєва радість, насолода, значить маємо факт існування якоїсь задоволеної потреби. Маслоу неодноразово підкреслює, що одним із найсильніших і найефективніших стимулів до творчості є духовна насолода, творче натхнення, “пікові переживання”, якими нагороджується творча особистість за свою самовіддану працю. Це надзвичайні переживання творчої особистості, які є сходинками на вершину самоактуалізації. “Пікове переживання, пише А.Маслоу, – це те, що ви почуваете і, ймовірно, “знаєте”, коли досягаєте справжньої висоти як людина... Це як веселка: вона з'являється, а потім зникає, і її не можна забути” [10, 396]. На цей особливий феномен емоційного підкріплення творчості звертає увагу й Б.Новіков: “Ніщо не може зрівнятися (у всіх відношеннях) по своїй цінності та й у міру отриманого людиною втішення, насолоди, задоволення з тими почуттями, які вона одержує в результаті створення і відкриття того, що до неї не створив і не відкрив ніхто й у чому інші надзвичайно зацікавлені” [13, 87]. Підтвердженням особливої ролі пікових переживань творчого генія є відоме висловлювання М.Гоголя: “Я й до останнього часу певен, що ледве чи є вища насолода, як творити” [24, 118].

Потреба в творчості, будучи реалізованою, заохочується і підкріплюється надзвичайними емоційними станами і переживаннями, і тому істинна творчість часто майже не потребує ніяких зовнішніх щодо самого процесу творчості матеріальних підкріплень. Тому матеріальне заохочення, як, власне, і сам матеріальний результат творчості не завжди є дійсною метою творчої діяльності. Творчість у самій собі має свою власну потребу і заохочення, на відміну від усіх інших форм людської діяльності, які виступають лише знаряддям для досягнення відчуждених, “не своїх” потреб. Своєчасне задоволення цієї потреби дуже важливе, бо у іншому випадку творчій людині загрожують надзвичайно важкі душевні і фізичні захворювання, або “метапатології” у термінах А.Маслоу.

Ми ж для означення такого особливого паталогічного суспільно-особистісного стану людини, коли для неї стає неможливим задоволення однієї з найважливіших людських потреб – потреби в творчості, пропонуємо вживати поняття *творчої депривації*. Цей термін включає в себе не тільки аналіз творчого ядра особистості в тілесно-біологічному її існуванні (метапаталогія), а й більш широкий соціально-історичний контекст, у якому функціонує ця особистість. Справа у тому, що в соціальному масштабі тривала депривація потреби в творчості неминуче призводить (прямо або побічно) до безлічі глобальних суспільних аномалій і деструктивних процесів (революції, війни, терористична діяльність). Наслідком творчої депривації стають також алкоголізм, наркоманія, самогубства та багато інших видів асоціальної та девіантної поведінки, у першу чергу, серед молодих людей, тобто саме у тому віці, коли потреба в творчості виявляє себе найбільш гостро.

Потреба в творчості також є ключовим поняттям в ієрархії людських потреб, яка обґрунтовується відомим російським філософом і спеціалістом у галузі мотивації праці С.Каверінім. Його система потреб, яка доповнює і конкретизує відому піраміду А.Маслоу, передбачає ієрархію рівнів: біогенний, психофізіологічний, соціогенний і вищий. Кожен рівень конкретизується у провідних формах діяльності людини: праця, пізнання, спілкування і рекреація. До вищих потреб С.Каверін відносить об'єднуючу для всіх форм людської діяльності потребу – потребу в творчості і творчій праці як найвищій формі зв'язку з соціальним середовищем, що постає засобом не просто збереження, але передусім розвитку особистості, реалізації людських сутнісних сил. Дослідник підкреслює, що сукупне поєднання потреби бути особистістю і потреби в творчості повністю узгоджується з поглядами А.Маслоу і є лише більш точним формулюванням того психологічного феномену, який А.Маслоу називає потребою в самореалізації” [8, 37].

С. Каверін вважає, що в сучасному суспільстві потреба бути особистістю реалізується по модусу буття, а не володіння. Це робить її натхненною, перетворює осереддя духовних потреб на стрижень її суспільного буття, дає можливість особистості повністю реалізувати її потребу в самоактуалізації і вивести цю потребу на якісно новий рівень – рівень потреби в творчості. З

новаторської точки зору є сенс вважати, що науковий менеджмент має бути відповіддю на питання, як створити умови для перетворення професійної діяльності на творчість, як зробити працю тереном для самореалізації особистості. Очевидно, що праця, яка стала справою всього життя, стимулюючого впливу менеджера не потребує. Треба лише не заважати природно-соціальному процесу поступового перетворення праці на творчість. Отже, суть і основний зміст соціального управління, за С.Каверінім, – у створенні високої мотивації особи в праці і творчості [8, 58].

Найбільш глибокий і системний аналіз явища потреби в творчості у вітчизняній літературі належить О.Чаплигіну. Він вважає, що про потребу в творчості можна говорити як про інтегративний фактор при специфічному прояві потреб в пізнанні, спілкуванні і діяльності, коли останні спрямовані на розвиток, а не на збереження, на подолання, а не на підкорення. При цьому вказані потреби повинні домінувати, бути достатньо стійкими і проявлятися з великою силою. Таким чином, за О.Чаплигіним, потреба в творчості може бути визначена як ідеальна потреба вищого рівня, що синтезує у собі ряд потреб більш низьких рівней, виступає вектором поведінки індивіда і спирається на соціальні потреби в пізнанні, спілкуванні, діяльності. При цьому потреба в творчості підкріплюється домінуванням потреб подолання і розвитку [23, 54].

У своїй основі потреба в творчості тісно пов'язана з задатками і здібностями, іншими психологічними якостями і проявами, навіть з біоенергетичним потенціалом людини. Задоволення потреби в творчості включає механізм функціонування внутрішнього світу людини як тотальної цілісності у його свідомих, підсвідомих, до- і над-свідомих проявах. Соціальна основа розвитку потреби в творчості прослідковується у тому, що остання спирається як на потреби “для себе”, так і “для інших”, оскільки процес творчості у самому загальному вигляді охоплює творчість людиною самої себе, свого життя (долі), творчість форм спілкування (дружба, любов), а також створення матеріальних і духовних цінностей.

З боку особи мова завжди йде про потребу в творчості, яка має свою структуру, специфіку і спрямована перш за все на розвиток внутрішніх потенційних сил самої особи. Взаємодія цих

потреб і породжує мотивацію творчої діяльності, яка забезпечує загальний вектор спрямованості активності людини на опредмечування своїх сутнісних сил, збагачення новими для себе знаннями, навичками, досвідом. Мотив породжує інтерес як відношення між суб'єктом творчості і предметом суспільної потреби, обумовлений сферою діяльності носія творчого потенціалу, його досвідом, знаннями, професійними і загальними навичками і потребами. Потреба в самореалізації, на думку О. Чаплигіна, підпорядкована більш загальній потребі в творчості і їх діалектична єдність виступає як комплексна духовна потреба [23, 56]. Її найважливішими особливостями є універсальність, гнучкість, інтегративний характер по відношенню до потреб більш низького рівня. Вона не існує сама по собі, а виявляється лише у системі з іншими потребами. Можна стверджувати, що якщо взяти будь-який ряд соціальних і духовних потреб, то всі вони так чи інакше будуть пов'язані з прагненням особи до самовизначення і самореалізації. Велике значення для розуміння функціонування широкого комплексу духовних потреб людини має потреба у творчості як інтегруючий фактор людської духовності, взятої з точки зору родового, тобто особистісно-соціального буття людини.

Отже, ми можемо констатувати, що будь-яка творча, трудова або інша суспільно-корисна діяльність, яка не усвідомлюється людиною як її внутрішня і творча потреба, в сьгоднішніх умовах динамічного і новаційного буття вже не відповідає вимогам соціального, культурного і господарського розвитку і прогресу. Праця як активність, що викликана зовнішніми матеріальними обставинами, є категорією минулого, капіталістично-індустріального ладу і відступає на другий план настільки ж швидко, як відбувається перехід до нового типу соціуму – постіндустріального і інформаційного суспільства. Мотивація діяльності сучасної людини відображає історичний процес переходу від спрямування на досягнення людиною зовнішніх відносно неї самої цілей до прагнення всіляко вдосконалити власну індивідуальність, стверджуватись як соціальна особистість.

Саме творча позиція забезпечує людині стійкість її існування, бо дає можливість адекватно і своєчасно реагувати на всі нові ситуації світу, що постійно змінюється і оновлюється. Однак для повноцінного життя людині важлива не тільки необ-

хідність, потреба, а й можливість творити, реалізувати надлишок своїх творчих сил, відчувати повноту творчої самореалізації. І тому суспільство, що керується не стільки навіть альтруїстськими намірами, скільки розумною потребою самозбереження і стабільності, має думати про створення відповідного творчого контексту, що включає в себе сукупність безлічі різнорівневих чинників, які забезпечують стимулювання творчості, творчої атмосфери в суспільстві, всілякого розвитку творчих потреб. Для цього в громадській думці повинна зміцнюватися висока оцінка творчої позиції і життєвої установки людини, повинен підтримуватися високий суспільний статус творця і творчої діяльності.

Тільки з позиції правильного розуміння суспільної природи процесу формування потреби в творчості ми можемо пояснити, чому у складних суспільних умовах людині не завжди вдається зберегти у собі здатність і потребу творчого ставлення до світу, до своєї праці і до того суспільства, органічною і невід'ємною частиною якого вона є. І тільки адекватно усвідомлюючи таку потребу, у тому числі й на теоретичному рівні, ми отримуємо можливість впливати на весь процес формування позитивного ставлення людини до своїх творчих можливостей і творчої діяльності у відповідності з сучасними вимогами. Формувати у якомога більшого числа людей свідому мотивацію до творчості – це одне з найважливіших завдань українського суспільства.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1988. – 237 с.
2. Бергсон А. Творческая эволюция / Пер. с фр. В.Флеровой; Вступ. ст. И.Блауберг. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб; КАНОН-пресс-Ц, 2001. – 384 с.
3. Білова Г.О. Несвідоме як джерело творчої діяльності. - Автор. на здоб. наук. ступеня канд. філософ. наук. – Харків, 1997. – 21 с.
4. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Э. Боно // Пер. с англ. Д. Я. Онацкой. – Мн. : ООО “Попурри”, 2005. – 416 с.
5. Григорьев В.И. Человек – культура – творчество – природа: гармония или конфликт? (опыт постановки проблемы) / Человек как философская проблема: Восток – Запад. – М. : Изд-во УДН, 1991. – С. 180 – 197.

6. Гусев Ю.А. Познание и творчество: Логико-гносеологические проблемы художественного творчества. – Мн. : Изд-во “Университетское”, 1987. – 154 с.

7. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы – СПб. : Издательство “Питер”, 2000. – 512 с.

8. Каверин С.Б. Мотивация труда. – М. : Изд-во “Институт психологии РАН”, 1998. – 224 с.

9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / Пер. с англ. А.М.Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с.

10. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Пер. с англ. Г.А.Балл, А.П.Попогребский. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.

11. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / Пер. с англ. Е.Рачковой. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 272 с.

12. Новіков Б.В. До питання про співвідношення продуктивного та репродуктивного в творчості. // Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття: Матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. – К., 2005. – С.8 – 12.

13. Новиков Б.В. Творчество и философия. – К. : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 168 с.

14. Пекелис В. Что такое гениальность? // Популярная психология: Хрестоматия. – М. : Просвещение, 1990. – 399с.

15. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д.Коваль. – К. : Основи, 2000. – 355 с.

16. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.

17. Роджерс, Карл Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Пер. с англ. М.М.Исениной. – М. : Изд. группа “Прогресс” : Универс, 1994. – 479 с.

18. Розет И.М. Психология фантазии. – Мн. : “Университетское”, 1991. – 342 с.

19. Роменец В.А. Психологія творчості: Навч. посібник. – К. : Либідь, 2001. – 288 с.

20. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

21. Фролов И.Т. О человеке и гуманизме: Работы разных лет. – М. : Политиздат, 1989. – 559 с.

22. Энгельмейер П.К. Теория творчества. – СПб. : Книгоиздательство “Образование”, 1910. – 208 с.

23. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз). – Х. : Основа, 1999. – 277 с.

24. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К. : Вид-во “Орії”, 1992. – 230 с.

Сыч Николай. Потребность в творчестве как проблема социальной философии. Одним из наименее исследованных в наше время аспектов человеческого творчества является проблема его источников и побудительных причин. Автор считает, что движущей силой творческой деятельности человека является глубинная, целостно-интегративная потребность в творчестве. В статье ставится вопрос о единстве общественных и индивидуально-личностных факторов целостной творческой деятельности, которые проявляют себя в форме потребности в творчестве. Статья включает видение проблемы потребности в творчестве зарубежными и отечественными авторами.

Ключевые слова: творчество, общество, потребности, потребность в творчестве, самоактуализация.

Sych Mykola. The need in creativity as a problem of social philosophy. One of the least studied aspects of human creativity is the problem of its sources and motives. The author believes that the driving force of human creativity is a profound, integrative holistic need for creativity. The article raises the question of the unity of social and individual personality factors holistic creative activity, which manifest themselves in the form needs creative work. This article presents a vision problem in need of creativity in home and foreign authors.

Key words: creativity, society, needs, the need in creativity, self-actualization.